

УДК 343.6

Беспаль Ольга Леонідівна –

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри публічного та міжнародного права
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана*

Olha L. Bespal –

*candidate of juridical sciences, associate professor,
assistant professor of the Department of Public and International Law,
Kyiv National Economics University named after Vadym Hetman
(54/1, Prospect Peremogy, Kyiv, Ukraine)*

Катеринчук Катерина Володимирівна –

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри права та правоохоронної діяльності,
факультету національної безпеки, права та міжнародних відносин
Державний університет «Житомирська політехніка»*

Kateryna V. Katerynychuk –

*doctor of juridical sciences, associate professor,
Professor of the Department of Law and Law Enforcement,
Faculty of National Security, Law and International Relations
Zhytomyr Polytechnic State University
(103 Chudnivska Street, Zhytomyr, 10005, Ukraine)*

До питання розуміння «систематичності» як однієї з ознак домашнього насильства

Статтю присвячено проблемі кримінальної відповідальності за домашнє насильство, а саме дослідженню однієї з ознак - систематичності. Наголошено, що, попри все, дана проблема залишається актуальною, гострою та такою, що потребує адекватного вирішення. Аналізуючи офіційні статистичні дані за останні три роки, встановлено факт збільшення випадків вчинення домашнього насильства. Незважаючи на значний інтерес наукової спільноти до проблем, пов'язаних з домашнім насильством, втім й нині є питання, які є невирішеними та потребують правового врегулювання, серед яких – систематичність, як одна з ознак даного кримінального правопорушення. Відсутність єдиного, уніфікованого визначення її ознак, як в наукових джерелах, так і в судовій практиці, призводить до різного розуміння її змісту та до помилок в частині притягнення осіб до кримінальної відповідальності за домашнє насильство.

Аналізуючи позиції різних вчених в тлумаченні «систематичності», як ознаки домашнього насильства, автори дійшли до висновку, що в науковій літературі немає одностайного підходу, а це призводить до різного роду проблем в частині притягнення до кримінальної відповідальності кривдників. В судовій практиці також має місце різне тлумачення «систематичності» домашнього насильства (особливо в судах першої та апеляційної інстанції), втім в постановках Верховного Суду наголошується на таких помилках і надається правозастосовче тлумачення даній ознаці. Авторами статті наголошено, що допоки не буде надано чіткого визначення ознак систематичності на законодавчому рівні, це й надалі продовжуватиме породжувати нові дискусії та проблеми в правозастосовній діяльності і, загалом, негативно впливатиме на ефективність застосування ст. 126-1 КК України. На підставі зазначеного, авторами наголошено на необхідності у доповненні ст.126-1 КК України приміткою, в якій законодавцем було б надане визначення ознак «систематичності».

Ключові слова: систематичність, домашнє насильство, кримінальна відповідальність, ознака.

O.L. Bespal, K.V. Katerynychuk To the Issue of Understanding “Systematicity” as One of the Features of Domestic Violence

The article is devoted to the problem of criminal responsibility for domestic violence, namely to the study of one of the signs - systematicity. It was emphasized that, despite everything, this problem remains relevant, acute and needs an adequate solution. Analyzing official statistical data for the past three years, the fact of an increase in cases of domestic violence has been established. Despite the significant interest of the scientific community in the problems related to domestic violence, there are still issues that are unresolved and require legal resolution, among which is systematicity as one of the signs of this criminal offense. The lack of a single, unified definition of its features, both in scientific sources and in judicial practice, leads to different understandings of its content and to errors in bringing people to criminal liability for domestic violence.

Analyzing the positions of various scientists in the interpretation of "systematicity" as a sign of domestic violence, the authors came to the conclusion that there is no unanimous approach in the scientific literature, and this leads to various problems in terms of bringing offenders to criminal responsibility. In judicial practice, there is also a different interpretation of the "systematicity" of domestic violence (especially in the courts of the first and appellate instances), however, the decisions of the Supreme Court emphasize such errors and provide a law-enforcement interpretation of this sign. The authors of the article emphasized that until a clear definition of the signs of systematicity is provided at the legislative level, this will continue to generate new discussions and problems in law enforcement activities and, in general, will negatively affect the effectiveness of the application of Art. 126-1 of the Criminal Code of Ukraine. On the basis of the above, the authors emphasized the need to supplement Article 126-1 of the Criminal Code of Ukraine with a note in which the legislator would provide a definition of the signs of "systematicity".

Keywords: systematicity, domestic violence, criminal responsibility, sign.

Постановка проблеми. Незважаючи на значну кількість наукових розробок та певну увагу суспільства й правоохоронних органів, проблема домашнього насильства залишається актуальною, гострою та такою, що потребує повсякчас адекватного вирішення.

Офіційні дані свідчать про збільшення випадків вчинення домашнього насильства. Так, за 2023 рік до Національної поліції України надійшло понад 291 тисячу заяв та повідомлень про вчинення домашнього насильства. Майже вдвічі більше кримінальних проваджень було відкрито у порівнянні із 2022-м роком. Також на 36% зросла кількість адміністративних правопорушень. У 2023 році вона становить понад 163 тисячі. Тут потрібно враховувати те, що кількість населення в Україні зменшилась через тимчасову окупацію певних територій нашої держави [1].

Згідно зі статистичними даними Офісу Генерального прокурора за 2023 рік було обліковано 6 805 кримінальних правопорушень, пов'язаних з домашнім насильством, за 2022 рік – 3360, за 2021 рік– 4 800 випадків [2]. Зменшення показників за 2022 рік на 30%, порівняно з попереднім звітним періодом, пов'язане з

широкомасштабним вторгненням російської федерації на територію України, окупацією, міграцією населення. А ось збільшення показників на 42% в 2023 році (порівняно з 2021 роком) свідчить, як про ефективну роботу правоохоронних органів, яким стало відомо про дані кримінальні правопорушення, так і про загострення згаданої проблеми, що спонукає до приділення їй більш пильної уваги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різним аспектам домашнього насильства присвячували свої роботи А.Б. Блага, А.А. Вознюк, І.В. Гловюк, Б.М. Головкін, М.Р. Змисла, Г.М. Куцкір, М.І. Хавронюк, М.Ю. Самченко, О.Л. Старко, О.В. Степаненко та інші вітчизняні науковці.

Невирішені раніше проблеми. Незважаючи на значний інтерес наукової спільноти до проблем, пов'язаних з домашнім насильством, втім й нині є питання, які є невирішеними та потребують правового врегулювання, серед яких – систематичність, як одна з ознак даного кримінального правопорушення.

Мета. Здійснити дослідження в кримінально-правовій доктрині та судовій

практиці щодо тлумачення такої обов'язкової ознаки домашнього насильства, як «систематичність».

Виклад основного матеріалу. Стаття 126-1 Кримінального кодексу України (далі – КК України) передбачає відповідальність за вчинення домашнього насильства, де однією з обов'язкових ознак є «систематичність», однак в практичній діяльності та в кримінально-правовій доктрині це породжує чимало дискусій.

Як слушно зазначила М. Змисла: «виникають такі питання при застосуванні статті 126-1 Кримінального кодексу України: скільки випадків насильства повинно бути зафіксовано для ствердження про систематичне домашнє насильство в контексті статті 126-1 Кодексу; в який спосіб повинні бути зафіксовані випадки насильства для визначення діяння як систематичного; в який проміжок часу такі випадки насильства повинні бути вчинені для кваліфікації діяння як систематичного домашнього насильства; чи враховуються наступні випадки насильства, які мали місце після події кримінального правопорушення, відомості про яке внесені в ЄРДР за фактом вчинення кримінального правопорушення, передбаченого статтею 126-1 Кодексу; чи враховуються попередні випадки притягнення особи до адміністративної відповідальності за частину заподіяних актів насильства для врахування в контексті «систематичності» для кваліфікації діяння за статтею 126-1 Кодексу» [3].

Відповісти на зазначені питання можна було б у випадку наявності чіткого нормативного визначення «систематичності», зокрема в розумінні ст. 126-1 КК України, мається на увазі визначення, передбачене чинним КК України яке, на жаль, відсутнє. Відповідного визначення немає і в проєкті Кримінального кодексу України (підготовленого робочою групою з питань розвитку кримінального права, що створена Указом Президента України № 584/2019 від 07.08.2019 року), при тому, що диспозиції злочину (ст. 4.6.4.) та проступку (ст. 4.6.15.) передбачають наявність даної обов'язкової ознаки [4].

Щодо кримінально-правової доктрини, то в різний час науковці висловлювали свої позиції щодо тлумачення даної ознаки. Так, О.О. Дудоров і М.І. Хавронюк, в розумінні

систематичності зазначили, що вона «означає постійну повторюваність тотожних чи схожих дій (чи бездіяльності), кожна з яких сама по собі може створювати враження незначної, але в сукупності вони впливають на потерпілу особу надзвичайно негативно, і інтенсивність цього впливу може залежати як від ступеню агресивності кожного окремого діяння, так і від їхньої кількості» [5, с. 78]. Також автори наголосили, що «закінченим злочин вважається з моменту вчинення хоча б однієї із трьох форм насильства (фізичного, психологічного чи економічного) втретє, в результаті чого настав хоча б один із вказаних в законі наслідків» [5, с. 78].

О.В. Степаненко зазначає, що «під систематичністю в даній статті слід розуміти сукупність двох і більше насильницьких дій фізичного, психологічного або економічного характеру, якщо при цьому вони виражали певну тенденцію в поведінці винного щодо потерпілого або потерпілих» [6, 206].

Дещо відмінним від попередніх, Куцкір Г. М. пропонує таке тлумачення систематичності як «вчинення будь-якої із альтернативно наведених у ст. 126-1 КК форм насильства, тобто фізичного, психологічного чи економічного, три і понад разів, відповідно, злочин можна вважати закінченим при вчиненні відповідних дій втретє, і в результаті чого настав хоча б один із зазначених в законі наслідків. Окрім того, всі вчинені діяння повинні бути тотожними та об'єднані спільним умислом» [7, 53-54].

Як бачимо з наведених позицій, науковці по-різному тлумачать систематичність. Щодо згаданої ознаки нами раніше вже висловлювалась позиція про її доцільність, передусім, коли йдеться про дітей-потерпілих від домашнього насильства [8]. Та й загалом, в юриспруденції дана ознака є оціночною та дискусійною, яка немає чітко виражених та описаних ознак, а кожен науковець, залежно від фаху пояснює його з різної точки зору [9].

В подальшому аналізі систематичності, як ознаки домашнього насильства, пропонуємо звернутись до судової практики. Так, в постанові Верховного Суду від 25.02.2021 року у справі № 583/3295/19 суд зазначив, що «словосполучення «систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства» описує діяння. Закінченим кримінальне

правопорушення вважається з моменту вчинення хоча б однієї із трьох форм насильства (фізичного, психологічного чи економічного) втретє, у результаті чого настав хоча б один із вказаних в законі наслідків. При цьому не має значення, чи було відображено в адміністративному протоколі поліції, в обмежувальному приписі чи в іншому документі факт перших двох актів насильства. Факт документування має значення для доказування систематичності, але не більше ніж інші передбачені законом докази» [10]. Тобто, для притягнення особи до кримінальної відповідальності за ст. 126-1 КК України необхідно три зафіксовані випадки насильства, незалежно від того в який спосіб це було зроблено. Однак, таке тлумачення не вирішило проблем в правозастосовній діяльності й потребувало глибшого вирішення.

Згодом, Верховний Суд в постанові від 21.12.2021 у справі № 236/2450/20 зауважив, що в контексті домашнього насильства систематичністю є «повторюваність його епізодів протягом певного часу, з огляду на те, що будь-які попередні епізоди домашнього насильства входять до предмета доказування обвинувачення за ст. 126-1 КК. Якщо діяння є тотожними та були об'єднані єдиним умислом, не становлять двох окремих складів злочину, передбаченого ст. 126-1 КК, а є епізодами одного триваючого кримінального правопорушення, нові епізоди такого насильства під час розслідування цього злочину не обов'язково вимагають внесення нового запису до ЄРДР» [11].

В свою чергу в постанові Верховного Суду від 14.06.2022 у справі № 585/3184/20 наголошено, що факт документування домашнього насильства має значення для доказування систематичності, але не більше ніж інші передбачені законом докази, тому не має значення, чи було відображено в адміністративному протоколі поліції, в обмежувальному приписі чи в іншому документі факти актів насильства. Відповідно систематичність домашнього насильства, яке наполегливо продовжує вчиняти винувата особа, у тому числі, але не виключно, може бути підтверджена попереднім притягненням її до адміністративної відповідальності не менше двох разів за вчинення правопорушення,

передбаченого статтею 173-2 КУпАП. Попереднє притягнення особи до адміністративної відповідальності за вчинення домашнього насильства за умови подальшої повторюваності вчинення протиправних дій щодо певної потерпілої особи чи осіб і настання конкретних наслідків, які визначені законодавцем як більш тяжкі, ніж ті, що зазначені в законодавстві України про адміністративні правопорушення, не свідчить про подвійне притягнення до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення [12].

Також вартою уваги є постанова Верховного Суду від 28.02.2023 у справі № 725/4683/20, в якій колегія суддів не погодилась з висновком апеляційної інстанції про відсутність складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України на підставі недоведеності систематичності вчинення обвинуваченим домашнього насильства, оскільки на момент винесення судового рішення відомості про адміністративне правопорушення не були внесені до ЄРДР. Верховний Суд наголосив, що для доведення систематичності домашнього насильства важливими є сам факт і обставини вчинення окремих його епізодів. Правові наслідки, які настали чи не настали для кривдника за цими окремими епізодами, а також час, коли такі наслідки настали, не є обставинами, які можуть впливати на доведеність цих епізодів. Таким чином, апеляційний суд мав прийняти до уваги ті епізоди, за якими засуджений згодом був притягнутий до адміністративної відповідальності, коли робив висновок про доведеність чи недоведеність систематичності домашнього насильства. Однак апеляційний суд не взяв до уваги докази, що прямо стосуються предмету доказування у даній справі, керуючись міркуваннями, що не ґрунтуються на вимогах КПК [13].

Висновки. Отже, в кодифікованих кримінально-правових актах (як чинному, так і в проєкті) відсутнє визначення «систематичність» як ознаки домашнього насильства; в науковій літературі немає одностайного підходу в її тлумаченні, а це призводить до різного розуміння її змісту та помилок в правозастосовній діяльності. В судовій практиці також має місце

різне тлумачення «систематичності» домашнього насильства (особливо в судах першої та апеляційної інстанції), втім в постановках Верховного Суду наголошується на таких помилках і надається правозастосовче тлумачення даній ознаці. Однак, допоки не буде надано чіткого визначення ознак систематичності на законодавчому рівні, це й надалі продовжуватиме породжувати нові дискусії та проблеми в правозастосовній діяльності і, загалом, негативно впливатиме на ефективність застосування ст. 126-1 КК України.

У зв'язку з чим наявна гостра потреба у доповненні ст.126-1 чинного КК України приміткою, в якій законодавцем було б надане визначення її ознак, а також (на перспективу) варто було б і в проєкті КК України передбачити чітке визначення поняття «систематичність».

Список використаних джерел:

1. Кількість заяв про вчинення домашнього насильства збільшується - Катерина Павліченко, 07.03.2024. Офіційний сайт МВС України. URL: <https://mvs.gov.ua/news/kilkist-zaiav-pro-vcinennia-domasnyogo-nasilstva-zbilsujetsia-katerina-pavlicenko>.
2. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування: Статистична інформація 2021–2023 рр. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.
3. Змисла М. Систематичність при домашньому насильстві: проблеми практики, 22 листопада 2021 р. URL: <https://jurfem.com.ua/systematychnist-pry-domashnyomu-nasylstvu/>.
4. Кримінальний Кодекс України: Проєкт Закону України (станом на 02.07.2024 р.). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/07/03/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-standom-na-02-07-2024.pdf>.
5. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М.І. Хавронюка. К.: Ваїте, 2019. 288 с.
6. Степаненко О. В. Систематичність як ознака домашнього насильства. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 р.). У 2-х т. Т. 2 / відп. ред. Г.О. Ульянова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 204-206.
7. Куцкір Г. М. Систематичність як ознака домашнього насильства: проблеми тлумачення. *Запобігання та протидія домашньому насильству та насильству за ознаками статі: проблемні питання в умовах російської агресії*: матеріали Міжнародного круглого столу (12 жовтня 2022 року). МЕНУ імені академіка Степана Дем'янчука. Одеса: Видавн. дім «Гельветика», 2022. С. 51-54. URL: <https://dspace.megu.edu.ua:8443/jspui/handle/123456789/3042>.
8. Беспаль О. Л. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам проти життя та здоров'я дітей, що вчиняються в сім'ї: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя, 2019. 294 с.
9. Катеринчук К. В. Систематичність як обов'язкова ознака булінгу. *Правова політика України: історія та сучасність*: матеріали IV Всеукраїнського науково-практичного семінару. (Житомир, 06 жовтня 2023 р.). Житомир: Житомирська політехніка, 2023. С. 40-43.
10. Постанова Верховного Суду від 25.02.2021 року у справі № 583/3295/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95213443>.
11. Постанова Верховного Суду від 21.12.2021 у справі № 236/2450/20 (провадження № 51-2306км21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102342476>.
12. Постанова Верховного Суду від 14.06.2022 у справі № 585/3184/20 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105301745>.
13. Постанова Верховного Суду від 28.02.2023 у справі № 725/4683/20 (провадження № 51-6067км21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109395413>.

References:

1. Kilkist zaiav pro vchynennia domashnoho nasylstva zbilshuietsia - Kateryna Pavlichenko, 07.03.2024. Ofitsiinyi sait MVS Ukrainy. URL: <https://mvs.gov.ua/news/kilkist-zaiav-pro-vcinennia-domasnyogo-nasilstva-zbilsujetsia-katerina-pavlicenko>.
2. Pro zareiestrovani kryminalni pravoporushennia ta rezultaty yikh dosudovoho rozsliduvannia: Statystychna informatsiia 2021–2023 rr. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareiestrovani-kriminalni-pravoporushennia-ta-rezultati-yih-dosudovoho-rozsliduvannia-2>.
3. Zmysla M. Systematychnist pry domashnomu nasylstvi: problemy praktyky, 22 lystopada 2021 r. URL: <https://jurfem.com.ua/systematychnist-pry-domashnyomu-nasylstvu/>.
4. Kryminalnyi Kodeks Ukrainy: Proiekt Zakonu Ukrainy (stanom na 02.07.2024 r.). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/07/03/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-stanom-na-02-07-2024.pdf>.
5. Dudorov O.O., Khavroniuk M.I. Vidpovidalnist za domashnie nasylstvo i nasylstvo za oznakoiu stati (naukovo-praktychnyi komentar novel Kryminalnoho kodeksu Ukrainy) / za red. M.I. Khavroniuka. K.: Vaite, 2019. 288 s.
6. Stepanenko O. V. Systematychnist yak oznaka domashnoho nasylstva. *Pravovi ta instytutsiini mekhanizmy zabezpechennia rozvytku Ukrainy v umovakh yevropeiskoi intehtatsii*: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (m. Odesa, 18 travnia 2018 r.). U 2-kh t. T. 2 / vidp. red. H.O. Ulianova. Odesa: Vydavnychy dim “Helvetyka”, 2018. S. 204-206.
7. Kutskir H. M. Systematychnist yak oznaka domashnoho nasylstva: problemy tlumachennia. *Zapobihannia ta protydiia domashnomu nasylstvu ta nasylstvu za oznakamy stati: problemni pytannia v umovakh rosiiskoi ahresii*: materialy Mizhnarodnoho kruhloho stolu (12 zhovtnia 2022 roku). MEHU imeni akademika Stepana Dem’ianchuka. Odesa: Vydavn. dim “Helvetyka”, 2022. S. 51-54. URL: <https://dspace.megu.edu.ua:8443/jspui/handle/123456789/3042>.
8. Bepal O. L. Kryminolohichna kharakterystyka ta zapobihannia zlochynam proty zhyttia ta zdorov’ia ditei, shcho vchyniaiutsia v sim’i: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.08. Zaporizhzhia, 2019. 294 s.
9. Katerynychuk K. V. Systematychnist yak obov’iazkova oznaka bulinhu. *Pravova polityka Ukrainy: istoriia ta suchasnist*: materialy IV Vseukrainskoho naukovo-praktychnoho seminaru. (Zhytomyr, 06 zhovtnia 2023 r.). Zhytomyr: Zhytomyrska politekhnika, 2023. S. 40-43.
10. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 25.02.2021 roku u spravi № 583/3295/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95213443>.
11. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 21.12.2021 u spravi № 236/2450/20 (provadzhennia № 51-2306km21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102342476>.
12. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 14.06.2022 u spravi № 585/3184/20 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105301745>.
13. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 28.02.2023 u spravi № 725/4683/20 (provadzhennia № 51-6067km21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109395413>.